

methodological training processes of the teachers of translation. The concept of methodical training is described with the basis of multidimensional transfer activity of the teacher, which actually combines the special ties of the translator and the teacher. The number of requirements to be met by a qualified teacher of translation is listed in the article. Some general principles of teaching translation, development of students' translation competence are presented. The material is presented in line with the model that treats translation as a means of interlingual communication, the specificity of which defines a set of knowledge and skills that future teacher gets translation in learning. The process of understanding the text and some definite psycho-physical peculiarities of the individual that perceives the text are described in the article. The main target is the explanatory strategy of teachers in the classroom. The article highlights the essential role of the teacher in the teaching translation process and the ability of the teacher to find the mutual understanding with the students as, in fact, teacher of translation is also a skilled linguist and should have broad general educational erudition in the field of geography, history, literature. The main content of the classes is underlined, which includes a number of tasks. To the main conclusions of the article belongs the idea of the importance of translation the educational texts in the process of preparation of teachers of translation. This process is an effective and complete way to achieve the translation competence.

Key words: translation, science of translation, linguistic personality, communicative activity, competence, phonetic knowledge, sense perception, professional activity .

Отримано: 3.01.2014 р.

УДК 159.923.2

О.В. Крюкова

ДОСЛІДЖЕННЯ ДОВІРИ ДО ЛЮДЕЙ І СОЦІАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК СКЛАДОВИХ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У РАННІЙ ЮНОСТІ

О.В. Крюкова. Дослідження довіри до людей і соціальної толерантності як складових соціального розвитку особистості у ранній юності. У статті проаналізовано результати емпіричного дослідження довіри до людей і соціальної толерантності як складових соціального розви-

тку особистості у ранній юності. Виявлено особливості довіри до людей і толерантності старшокласників. Висвітлено результати порівняльного аналізу зазначених соціально цінних якостей в учнів міських і сільських шкіл. Показано відмінності між учнями міських і сільських шкіл з цього питання. Наведено результати дослідження взаємозв'язків між довірою до людей, толерантністю та психосоціальним розвитком особистості у ранній юності. Встановлено, що ранній юнацький вік є сензитивним для вдосконалення соціально цінних якостей, соціального розвитку особистості.

Ключові слова: соціальний розвиток особистості у ранній юності, довіра до людей, соціальна толерантність.

Е.В. Крюкова. Исследование доверия к людям и социальной толерантности как составляющих социального развития личности в ранней юности. В статье проанализированы результаты эмпирического исследования доверия к людям и социальной толерантности как составляющих социального развития личности в ранней юности. Выявлены особенности доверия к людям и толерантности старшеклассников. Представлены результаты сравнительного анализа указанных социально ценных качеств у учащихся городских и сельских школ. Показаны различия между учащимися городских и сельских школ по этому вопросу. Приведены результаты исследования взаимосвязей между доверием к людям, толерантностью и психосоциальным развитием личности в ранней юности. Установлено, что ранний юношеский возраст является сензитивным для совершенствования социально ценных качеств, социального развития личности.

Ключевые слова: социальное развитие личности в ранней юности, доверие к людям, социальная толерантность.

Постановка проблеми. У «Національній доктрині розвитку освіти, в законі» «Про освіту» зазначається, що основною метою національного виховання є набуття молоддю соціального досвіду, формування у неї потреби та вміння жити в громадянському суспільстві; підготовка освічених, моральних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії. Разом з тим, як свідчать теоретичні і практичні дослідження, відсутність у деяких юнаків і дівчат навичок конструктивного спілкування, здатності продуктивно співпрацювати у команді, загальних принципів розуміння сутності міжособистісних, соціальних та етнічних проблем призводить до конфліктів, стресових ситуацій, неадекватної соціальної поведінки. У цих умовах стає очевидною необхідність виховання у молодих людей толерантності й довіри, ставлення до них як важливих життєвих цінностей, надання цілеспрямованої допомоги старшокласникам у їх соціальному розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показує, що сьогодні склалися передумови, що дозволяють здійснити теоретичне осмислення зазначеної проблеми: у закордонній та вітчизняній науці сформувалися підходи до визначення сутності соціального розвитку особистості (М.І. Бобнева [3], В.О. Ільїн [6], І.С. Кон [7], Д.І. Фельдштейн [16] та ін.); накопичений досвід у дослідженні окремих особистісних характеристик і психологічних факторів, що визначають соціальну розвиненість школяра (І.С. Кон [7], С.Д.Максименко [10], А.В. Петровський [12]); розкриті проблеми взаємодії особистості та шкільного середовища (І.Д.Бех [2], В.А. Семиченко [13]). За останні роки з'явилися теоретичні та емпіричні дослідження в галузі психології довіри і толерантності: проведений теоретико-емпіричний аналіз змісту, функцій, видів, критеріїв довіри особистості, розглянуто співвідношення довіри і недовіри, визначено їх місце в системі психологічних феноменів (В.П.Зінченко [5], Т.П.Скрипкіна [14], А.Б.Купрейченко [9]); накопичений досвід у дослідженні психологічних механізмів, складових, критеріїв сформованості толерантності (О.Г. Асмолов [1], І.Б. Гріншпун [4] та ін.); розглянуто проблеми комунікативної й етнічної толерантності (О.Г. Асмолов [1], І.Б. Гріншпун [4], Г.У. Солдатова [15] та ін.); розкрито проблеми формування толерантності у школярів (Ю.В.Кузнецова [8], Н.В. Недорезова [11] та ін.). Важливість вивчення довіри до людей і соціальної толерантності як складових соціального розвитку особистості в ранній юності визначається теоретичною і практичною неопрацьованістю цього аспекту проблеми у психології.

Метою нашої статті є дослідити особливості довіри до людей і соціальної толерантності як складових соціального розвитку особистості в ранній юності, здійснити порівняльний аналіз вираженості довіри до людей і соціальної толерантності в учнів міських і сільських шкіл, виявити взаємозв'язки між довірою до людей, соціальною толерантністю та психосоціальним розвитком особистості.

Виклад основного матеріалу. Соціальний розвиток особистості у ранньому юнацькому віці – це процес, що включає, з одного боку, засвоєння існуючих форм соціального буття, формування юнака як представника спільноти, а з другого, – формування і вдосконалення соціально цінних якостей, що дозволяють молодій людині орієнтуватися у різних життєвих ситуаціях і домагатися позитивної самореалізації. Включення соціально цінних якостей (соціальна відповідальність, соціальна толе-

рантність, схильність особистості до соціальної злагоди, довіра до людей, соціально-особистісна прихильність нормам групи) в структуру соціального розвитку дозволяє повніше осмислити мотивацію соціальної поведінки і в цілому виявити умови соціального розвитку особистості, спрямовані на гармонізацію її відносин з людьми і з собою.

Соціальна толерантність – якість особистості, яка полягає у терпимості до іншого світогляду, способу життя, поведінки, звичаїв, віросповідань і національності; у прийнятті, правильному розумінні і повазі інших культур, способів самовираження та прояву людської індивідуальності. Поняття толерантності не зводиться до індиферентності, конформізму, обмеження власних інтересів. Толерантність передбачає готовність прийняти інших такими, які вони є, і взаємодіяти з ними на основі злагоди. Схильність особистості до злагоди передбачає готовність до соціального консенсусу, узгоджену поведінку, спрямовану на вчинення дій з урахуванням цінностей, інтересів і цілей інших соціальних суб'єктів. Ступінь узгодженості дій залежить від рівня розвитку групи, соціальної ситуації, діяльності лідера. Довіра до людей – це властивість особистості наділяти інших людей, їх можливі майбутні дії та свої власні дії властивостями ситуативної значущості та безпеки. Довіра до людей – це комунікативна відкритість людини, її готовність до діалогу. В кожному акті спілкування завжди присутня певна міра довіри; довіра виступає також вихідною умовою позитивності міжособистісних відносин, без чого відносини стають конфронтаційними. Соціальна відповідальність – це якість особистості, що виражається в усвідомленні і дотриманні норм, інтересів і цінностей своєї групи, у законослухняних устремліннях і високій груповій адаптивності. Соціальна відповідальність передбачає певну залежність від норм групи, відносин її членів до конкретної людини. Соціально-особистісна прихильність нормам групи – якість особистості, яка виражається у позитивній оцінці свого перебування в групі, прийнятті групових цінностей, цілей, норм; позитивних почуттів і емоцій, які відчуває людина до групи; намірі діяти на благо цієї групи і зберігати своє членство в ній. Прихильність нормам може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Люди, які прихильні нормам у високому ступені, будуть вести себе дуже схоже, таким чином, зростає згуртованість групи; а люди, що занадто дотримуються норм, можуть прославитися конформістами. Повноцінний соціальний розвиток відбувається тільки тоді, коли кожна з цих фундаментальних якостей формується

як безумовна форма активності людини, як самоцінність. Якість самоцінності формується за допомогою механізмів міжособистісного пізнання, розуміння і регуляції поведінки в ситуаціях міжособистісного спілкування: соціальна ідентифікація, соціальна рефлексія, емпатія, соціальна децентрація.

Емпірична база дослідження. Дослідження проводилося на базі шкіл Донецької області. Всього у дослідженні взяли участь 775 осіб у віці від 15 до 17 років, з них 414 учнів міських шкіл та 361 учень сільських шкіл.

Методики дослідження. У дослідженні використовувалися наступні методики: опитувальник міжособистісної довіри, запропонований П. Левіцкі, Б. Банкер і М. Стівенсон, опитувальник для вимірювання толерантності В.С.Магуна, М.С. Жамкоцьяна, М.М. Магури, методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса (адаптація Н.Грішиної), методика «Оцінка відносин підлітка з класом» для визначення типу сприйняття індивідом групи, методика «Диференціал психосоціального розвитку» В.О. Ільїна (шкала довіра-недовіра). Статистична обробка даних здійснювалась із використанням комп'ютерної програми SPSS.

Результати дослідження та їх обговорення.

1. Особливості довіри до людей і соціальної толерантності особистості в ранній юності.

Дослідження довіри до людей здійснювалося за допомогою методики «Диференціал психосоціального розвитку» В.О. Ільїна (шкала довіра-недовіра) і методики міжособистісної довіри, запропонованої П. Левицькі, Б.Банкер і М.Стівенсон. Психологічний портрет особистості, що довіряє людям: незалежна у судженнях, самодостатня, емоційно стабільна, практична і реалістична, не використовує довіру як засіб впливу на людей, має високий рівень емпатії, добре розвинений партнерський стиль спілкування, авторитарність у спілкуванні відсутня, у поведінці немає агресивності, відчуженості, не відчуває самотності. Психологічний портрет особистості, що не довіряє людям: підозріла, агресивна, авторитарна, сором'язлива, непоступлива, закрита, не схильна до партнерського стилю спілкування. Кількісні дані вказують на те, що більшість показників довіри визначають високий (57,8%) і середній (38,6%) рівень. Низькі показники довіри виявилися у незначного контингенту (лише 3,6%).

Дослідження показало, що старшокласники виявляють тенденцію до прояву всіх трьох психологічних типів довіри у процесі взаємодії. Найпоширенішим є тип довіри людям, заснований

на знанні. Він виступає провідним для 83,9% респондентів, тобто контакти між людьми досить часті, що призводить до знання про особливості характеру одне одного, звички, бажання; учні знають, чи варто довіритися іншим. Другим за частотою зустрічальності є тип довіри, заснований на тотожності, який виступає пріоритетним для 78,5% опитаних. Це може свідчити про те, що довірчі відносини виникають, тому що люди сприймають одне одного схожими, тому легко настає взаєморозуміння, існує повна впевненість та ідентифікація одне з одним. Менш поширеним є тип довіри, заснований на розрахунку, який переважає серед 69% респондентів. У даної групи старшокласників довірчі відносини необхідні для вилучення користі, оскільки суб'єкт є, наприклад, авторитетною особистістю, від якої залежить кар'єра та ін. Найбільш поширеним серед досліджуваних є тип недовіри, заснований на знанні (21,9%), тобто респонденти виявляють недовіру до людини, на підставі минулого досвіду спілкування з нею. Другим за частотою зустрічальності є тип недовіри, заснований на розрахунку (3,7%) і останнім – тип недовіри, заснований на тотожності (2,6%).

Результати порівняльного аналізу виявили наступні відмінності у вираженості типів довіри та недовіри до людей в учнів міських і сільських шкіл (таблиця 1).

Таблиця 1

Значущість відмінностей у вираженості типів довіри та недовіри до людей в учнів міських і сільських шкіл

Типи довіри та недовіри до людей	Учні міських шкіл	Учні сільських шкіл	Рівень значущості відмінностей
	М	М	
Довіра до людей	5,07	5,29	-3,179
Довіра за розрахунком	4,11	4,16	-1,071
Довіра по знанню	4,35	4,31	0,889
Довіра по тотожності	3,94	3,97	-0,487
Недовіра за розрахунком	2,49	2,39	1,787
Недовіра по знанню	2,98	2,87	1,415
Недовіра по тотожності	2,04	2,01	0,601

Порівняльний аналіз вираженості типів довіри в учнів міських і сільських шкіл, виконаний за допомогою Т-критерію Стьюдента, показав наступне. Довіра до людей більше виражена в учнів сільських шкіл ($t=-3,179$, $p\leq 0,01$). Тому учні сільських шкіл, на відміну від учнів міських шкіл, більшою мірою неза-

лежні у судженнях, самодостатні, емоційно стабільні, практичні й реалістичні, довіряють людям, мають партнерський стиль спілкування. За вираженістю всіх психологічних типів довіри достовірних відмінностей між учнями міських і сільських шкіл не було виявлено. Виявлено, що в учнів міських шкіл більш вираженим є тип недовіри, заснований на розрахунку ($t = 1,787$, $p \leq 0,1$). Іншими словами, учні міських шкіл більше, ніж учні сільських шкіл, не довіряють людям, коли недовіра до них може принести користь особистого характеру. Отже, результати порівняльного аналізу довіри до людей показали відмінності між учнями міських і сільських шкіл.

Дослідження соціальної толерантності старшокласників здійснювалося за допомогою опитувальника для вимірювання толерантності В.С. Магуна, М.С.Жамкочьяна, М.М. Магури. Результати дослідження показали, що найбільш поширеним є середній рівень толерантності. Він виступає провідним для 85,8% респондентів, тобто у них є мотивація для прояву толерантності, у відносинах присутня ситуативно-емоційна оцінка, конструктивність діалогу проявляється в результативності роботи. Фактором, що стимулює толерантність, є усвідомленість толерантності, бачення успіху у спільній діяльності; фактором, що стримує розвиток толерантності, є відсутність позитивного результату взаємодії. Другим за частотою зустрічальності є підвищений рівень толерантності (7,5%), який характеризується терпимістю до іншого світогляду, способу життя, поведінки і національності, емоційно стійким ставленням до членів інших груп, високим ступенем рефлексії, прийняттям правочинності існування інших точок зору. Менш поширеним є знижений рівень толерантності, який переважає серед 6,7% респондентів. Вони визнають толерантне ставлення, але проявляють його не завжди, безпосередня емоційна оцінка членів своєї групи проявляється вкрай рідко, конструктивність у діалозі не спостерігається, ступінь рефлексії низька.

Для визначення типу сприйняття індивідом групи використовувалася методика «Оцінка відносин підлітка з класом». Високі показники індивідуалістичного або прагматичного типу сприйняття старшокласником групи ми визначаємо як інтолерантні. При індивідуалістичному типі переважає жорстка орієнтація на власні цілі й бажання, група не представляє цінності для індивіда, він обмежує контакти, ухиляється від спільних форм діяльності. Високі показники індивідуалістичного типу сприйняття індивідом групи виявилися у незначного континген-

ту (лише 2,3%). Більшість показників цього типу визначають середній (48,8%) і низький (48,9%) рівні. При прагматичному типі індивід сприймає групу як засіб досягнення індивідуальних цілей, група оцінюється з точки зору її «корисності» для індивіда. Кількісні дані вказують на те, що високий рівень не притаманний загальній вибірці досліджуваних, середній рівень становив 16%, низький – 84%. При колективістичному типі сприйняття старшокласники орієнтовані на спільну діяльність, вміють конструктивно взаємодіяти з класом, співпрацювати, вирішувати спільні завдання, ділитися знаннями та вміннями. Позитивну тенденцію визначили кількісні показники з високим (10,5%) і середнім (67%) рівнями сприйняття старшокласником групи. Саме колективістичний тип ми визначаємо як толерантний.

Прояви толерантності/інтолерантності особистості схожі із стратегіями поведінки в конфлікті. До інтолерантного прояву поведінки в конфлікті ми відносимо високий рівень такої стратегії, як «конкуренція», тому що така поведінка припускає переважання егоцентризму й установки на досягнення власної мети будь-яким шляхом, виключаючи психічні особливості конфліктуючої сторони. До толерантного прояву поведінки в конфлікті ми відносимо високий рівень таких стратегій як «співпраця», коли учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін, і «компроміс», тобто угода на основі взаємних поступок. Для дослідження домінуючих способів регулювання конфліктів старшокласниками використовувалася методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса. Результати дослідження показали, що найбільш поширеним є «компроміс». Він виступає провідним для 30,2% респондентів. Другими за частотою зустрічальності є «конкуренція» (17,3%) і «пристосування» (14,7%). Менш поширеними є «співпраця» (5,3%) й «уникнення» (7,2%). У 32,8% респондентів відсутні яскраво виражені способи регулювання конфліктів.

Результати порівняльного аналізу виявили наступні відмінності у вираженості соціальної толерантності, типу сприйняття індивідом групи і домінуючих способів регулювання конфліктів в учнів міських і сільських шкіл (таблиця 2).

Порівняльний аналіз показав, що соціальна толерантність більше виражена в учнів міських шкіл ($t = 3,517$, $p \leq 0,001$). Іншими словами, учні міських шкіл більш, ніж учні сільських шкіл, терпимі до іншого світогляду, способу життя, поведінки

і національності, правильно розуміють і приймають інших людей, не засуджують інших. В учнів сільських шкіл більше вираженим є колективістичний тип сприйняття групи ($t=-2,113$, $p\leq 0,05$). З цього виходить, що учні сільських шкіл, на відміну від учнів міських шкіл, більшою мірою орієнтовані на спільну діяльність, вміють конструктивно взаємодіяти з класом, співпрацювати, вирішувати спільні завдання, ділитися знаннями та вміннями. За вираженістю домінуючих способів регулювання конфліктів достовірних відмінностей між учнями міських і сільських шкіл не було виявлено. Отже, результати порівняльного аналізу соціальної толерантності й типу сприйняття індивідом групи показали відмінності між учнями міських і сільських шкіл.

Таблиця 2

Значущість відмінностей у вираженості соціальної толерантності, типу сприйняття індивідом групи та домінуючих способів регулювання конфліктів в учнів міських і сільських шкіл

Толерантність, типи сприйняття індивідом групи і способи регулювання конфліктів	Учні міських шкіл	Учні сільських шкіл	Рівень значущості відмінностей
	М	М	
Толерантність	0,81	-2,33	3,517
Індивідуалістичний тип	4,82	4,61	1,403
Колективістичний тип	6,29	6,64	-2,113
Прагматичний тип	2,91	2,74	1,269
Змагання (конкуренція)	5,29	5,19	0,419
Співпраця	5,64	5,71	-0,552
Компроміс	7,37	7,40	-0,215
Уникнення	5,86	5,68	1,391
Пристосування	5,86	5,99	-0,821

2. Взаємозв'язки між довірою до людей, соціальною толерантністю та психосоціальним розвитком особистості.

Для виявлення специфіки взаємозв'язків між довірою до людей, соціальною толерантністю та психосоціальним розвитком особистості був проведений кореляційний аналіз. Результати кореляційного аналізу показали значущі залежності між отриманими результатами.

Виявлено позитивний зв'язок між психосоціальним розвитком особистості та довірою до людей ($r=0,708$; $p\leq 0,001$), ко-

лективістичним типом сприйняття індивідом групи ($r=0,913$; $p\leq 0,05$). Для учнів, які мають високий рівень психосоціального розвитку, характерними є довірливі відносини з людьми, вони вміють конструктивно взаємодіяти з класом, співпрацювати, вирішувати спільні завдання.

Виявлений негативний зв'язок між психосоціальним розвитком особистості та прагматичним типом сприйняття індивідом групи ($r=-0,084$; $p\leq 0,05$), способом регулювання конфліктів «уникнення» ($r=-0,107$; $p\leq 0,01$). Це означає, що учні, які мають високий рівень психосоціального розвитку, не перекладають відповідальність за свої справи на інших, в конфліктній ситуації не відмовляються від взаємодії з іншими людьми з метою розв'язання проблеми.

Виявлений негативний зв'язок між психосоціальним розвитком особистості та толерантністю ($r=-0,084$; $p\leq 0,05$). Це означає, що учні, які мають високий рівень психосоціального розвитку, рідко проявляють толерантність до представників інших націй і культур, інших поглядів. Логіка дослідження змушує нас звернутися до питання про вік, найбільш сензитивний для розвитку, виховання толерантності. У результаті аналізу наукової літератури, власного спостереження, пілотажного дослідження ми дійшли висновку, що це підлітковий вік. Д.І. Фельдштейн вважає, що підлітковий вік найбільш сензитивний до засвоєння соціально значущих цінностей і норм. У даному віці розвивається соціальна рефлексія, почуття соціальної відповідальності, активізується пошук власної соціальної ідентичності, підвищується інтерес до питань культурної приналежності. Підліток гостріше співчуває іншим людям, він може безкорисливо відмовитися від чогось цінного заради блага іншої людини, проявляє інтерес до способу життя інших, їх поглядів, ціннісних орієнтацій, поведінки, прагне визначити свою позицію у сфері людських відносин. З одного боку, підлітковий і ранній юнацький вік – це період, коли є основа для прийняття толерантності та рефлексії над нею, з другого боку, це час найбільш сильного вікового прояву інтолерантності [16].

Довіра до людей має позитивний зв'язок із колективістичним типом сприйняття індивідом групи ($r=0,171$; $p\leq 0,001$), способом регулювання конфліктів «пристосування» ($r=0,112$; $p\leq 0,01$). Учні, схильні до довірливих відносин з оточуючими, орієнтовані на спільну діяльність, вміють співпрацювати, вирішувати спільні завдання; в конфліктній ситуації схильні відмовлятися від власних інтересів на користь інтересів іншої людини.

Вираженість довіри до людей негативно корелює з толерантністю ($r=-0,088$; $p\leq 0,05$), індивідуалістичним і прагматичним типом сприйняття індивідом групи ($r=-0,108$; $p\leq 0,01$ і $r=-0,091$; $p\leq 0,05$). Учні, схильні до довірливих відносин з оточуючими, в ході спілкування рідко проявляють толерантність до інших людей, не ухиляються від спільних форм діяльності.

Толерантність має позитивний зв'язок із колективістичним типом сприйняття індивідом групи ($r=0,089$; $p\leq 0,05$), способом регулювання конфліктів «компроміс» ($r=0,114$; $p\leq 0,01$). Учні, які мають високий рівень толерантності, вміють співпрацювати з іншими, вирішувати спільні завдання; в конфліктній ситуації приходять до угоди на основі взаємних поступок.

Вираженість толерантності негативно корелює із прагматичним типом сприйняття індивідом групи ($r=-0,080$; $p\leq 0,05$), способом регулювання конфліктів «уникнення» ($r=-0,082$; $p\leq 0,05$). Це означає, що учні, які мають високий рівень толерантності, не перекладають відповідальність за свої справи на інших; в конфліктній ситуації не відмовляються від взаємодії з іншими людьми з метою розв'язання проблеми.

Висновки.

1. Встановлено, що ранній юнацький вік є найбільш сензитивним для соціального розвитку особистості, вдосконалення соціально цінних якостей: соціальної толерантності, довіри до людей, схильності до злагоди, соціальної відповідальності, соціально-особистісної прихильності нормам групи.

2. Виявлено особливості довіри до людей і соціальної толерантності особистості в ранній юності. Аналіз результатів свідчить, що більшість показників довіри до людей визначають високий і середній рівні. Результати дослідження соціальної толерантності показали, що найбільш поширеним є середній рівень толерантності, менш поширеними є підвищений і знижений рівні толерантності.

3. Результати порівняльного аналізу показали відмінності між учнями міських і сільських шкіл у вираженості довіри до людей, соціальної толерантності й типу сприйняття індивідом групи. Встановлено, що в учнів міських шкіл більш вираженою є толерантність, в учнів сільських шкіл більш вираженою є довіра до людей, колективістичний тип сприйняття групи.

4. Констатовано наявність статистично значущих зв'язків між довірою до людей, толерантністю та психосоціальним розвитком особистості. Виявлено позитивний зв'язок між психосоціальним розвитком особистості та довірою до людей, колек-

тивістичним типом сприйняття індивідом групи; негативний зв'язок – із толерантністю, способом регулювання конфліктів «уникнення», прагматичним типом сприйняття індивідом групи. Констатовано наявність позитивного зв'язку між довірою до людей та способом регулювання конфліктів «пристосування», колективістичним типом сприйняття індивідом групи; негативного зв'язку з толерантністю, індивідуалістичним і прагматичним типом сприйняття індивідом групи. Толерантність позитивно корелює зі способом регулювання конфліктів «компроміс», колективістичним типом сприйняття індивідом групи; негативно корелює зі способом регулювання конфліктів «уникнення», прагматичним типом сприйняття індивідом групи.

5. Визначення особливостей довіри до людей та соціальної толерантності як складових соціального розвитку особистості у ранньому юнацькому віці дає можливість розробити та експериментально перевірити програму особистісно орієнтованого виховання, що забезпечує психологічні умови для вдосконалення цих якостей у старшокласників.

Перспективи подальших досліджень ми бачимо у дослідженні соціально цінних якостей (схильності до злагоди, соціальної відповідальності, прихильності нормам групи), психологічних механізмів соціального розвитку старшокласників, розробці технології психолого-педагогічного супроводу соціального розвитку особистості у ранньому юнацькому віці.

Список використаних джерел

1. Асмолов А. Г. На пути к толерантному сознанию / А.Г.Асмолов. – М.: Смысл, 2000. – 225 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
3. Бобнева М.И. Психологические проблемы социального развития личности / М.И. Бобнева // Социальная психология личности. – М.: Наука, 1979. – С. 35-62.
4. Гриншпун И. Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности / И.Б. Гриншпун // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений. – М.: МПСИ, 2003.
5. Зинченко В. П. Психология доверия / В.П. Зинченко. – Самара: Издательство СИОКПП, 2001. – 104 с.
6. Ильин В. А. Психосоциальная теория как полидисциплинированный подход к анализу социальных процессов в совре-

- менном обществе : диссертация ... доктора психологических наук : 19.00.05 / Валерий Александрович Ильин. – Москва, 2009. – 388 с.
7. Кон И.С. Социализация и воспитание молодежи / И.С. Кон / Новое педагогическое мышление / [под ред. А.В.Петровского]. – М.: Педагогика, 1989. – С.191-205.
  8. Кузнецова Ю. В. Психологические факторы развития толерантности в юношеском возрасте : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Юлия Вячеславовна Кузнецова. – Астрахань, 2006. – 152 с.
  9. Купрейченко А.Б. Психология доверия и недоверия / А.Б. Купрейченко. – М.: Институт психологии «РАН», 2008. – 564 с.
  10. Максименко С. Д. Розвиток психіки в онтогенезі: [В 2 т.] / С.Д. Максименко. – К. : Форум, 2002. – Т. 2 : Моделювання психологічних новоутворень: генетичний аспект. – К. : Форум, 2002. – 335 с.
  11. Недорезова Н. В. Толерантність в міжличностному общенні старшокласників : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Наталья Владимировна Недорезова. – М., 2005. – 189 с.
  12. Петровский А. В. Социальная психология коллектива / А. Петровский, В.Шпалинский. – Каунас : Швиеса, 1983. – 184 с.
  13. Семиченко В. А. Психология социальных отношений [Текст]: модульный курс для преподавателей и студентов / В. А. Семиченко. – К. : Магістр-S, 1999. – 167 с.
  14. Скрипкина Т.П. Психология доверия : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Т.П. Скрипкина. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 264 с.
  15. Солдатова Г. У. Психодиагностика толерантности личности / Г.У. Солдатова / [под редакцией Г.У. Солдатовой, Л.А. Шайгеровой]. – М.: Смысл, 2008. – 172 с.
  16. Фельдштейн Д. И. Психологические закономерности социального развития личности в онтогенезе / Д.И. Фельдштейн // Вопросы психологии. – 1985. – № 6. – С.26-37.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Asmolov A. G. Na puti k tolerantnomu soznaniyu / A.G.Asmolov. – М.: Smysl, 2000. – 225 s.
2. Beh I. D. Vyhovannja osobystosti: U 2 kn. / I.D. Beh. – К. : Lybid', 2003. – Kn. 1 : Osobystisno orijentovanyj pidhid: teoretyko-tehnologichni zasady / I.D. Beh. – К. : Lybid', 2003. – 280 s.

3. Bobneva M.I. Psihologicheskie problemy social'nogo razvitija lichnosti / M.I. Bobneva // Social'naja psihologija lichnosti. – M.: Nauka, 1979. – S. 35-62.
4. Grinshpun I. B. Ponjatie i sodержatel'nye harakteristiki tolerantnosti / I.B. Grinshpun // Tolerantnoe soznanie i formirovanie tolerantnyh otnoshenij. – M.: MPSI, 2003.
5. Zinchenko V. P. Psihologija doverija / V.P. Zinchenko. – Samara: Izdatel'stvo SIOKPP, 2001. – 104 s.
6. Il'in V. A. Psihosocial'naja teorija kak polidisciplinirovanyj podhod k analizu social'nyh processov v sovremennom obshhestve : dissertacija ... doktora psihologicheskikh nauk : 19.00.05 / Valerij Aleksandrovich Il'in. – Moskva, 2009. – 388 s.
7. Kon I.S. Socializacija i vospitanie molodezhi / I.S. Kon / Novoe pedagogicheskoe myshlenie / [pod red. A.V.Petrovskogo]. – M.: Pedagogika, 1989. – S.191-205.
8. Kuznecova Ju. V. Psihologicheskie faktory razvitija tolerantnosti v junosheskom vozraste : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.13 / Julija Vjacheslavovna Kuznecova. – Astrahan, 2006. – 152 s.
9. Kuprejchenko A.B. Psihologija doverija i nedoverija / A.B. Kuprejchenko. – M.: Institut psihologii «RAN», 2008. – 564 s.
10. Maksymenko S. D. Rozvytok psihiky v ontogenezi: [V 2 t.] / S.D. Maksymenko. – K. : Forum, 2002. – T. 2 : Modeljuvannja psihologichnyh novoutvoren': genetychnyj aspekt. – K. : Forum, 2002. – 335 s.
11. Nedorezova N. V. Tolerantnost' v mezhlichnostnom obshhenii starsheklassnikov : Dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.05 / Natal'ja Vladimirovna Nedorezova. – M., 2005. – 189 c.
12. Petrovskij A. V. Social'naja psihologija kollektiva / A. Petrovskij, V.Shpalinskij. – Kaunas : Shviesa, 1983. – 184 s.
13. Semichenko V. A. Psihologija social'nyh otnoshenij [Tekst] : modul'nyj kurs dlja prepodavatelej i studentov / V. A. Semichenko. – K. : Magistr-S, 1999. – 167 s.
14. Skripkina T.P. Psihologija doverija : [ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij] / T.P. Skripkina. – M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2000. – 264 s.
15. Soldatova G. U. Psihodiagnostika tolerantnosti lichnosti / G.U. Soldatova / [pod redakciej G.U. Soldatovoj, L.A. Shajgerovoj]. – M.: Smysl, 2008. – 172 s.

16. Fel'dshtejn D. I. Psihologicheskie zakonomernosti social'nogo razvitija lichnosti v ontogeneze / D.I. Fel'dshtejn // Voprosy psihologii. – 1985. – № 6. – S.26-37.

O.V. Kriukova. The study of trust to people and social tolerance as components of the social development of a personality in early youth age. In the article the early youth age is noted to be the sensitive period for social development of the personality, for forming socially valuable qualities: social tolerance, trust to people (communicative openness, a willingness to dialogue), social responsibility, tendency to consent (ready to social consensus, conflict-free), social and personal commitment to the norms of the group and their willingness to transform. The features of trust to people and social tolerance of senior pupils are defined. A high and average level of trust to people is illustrated. The most common is the average level of tolerance, less common is heightened and reduced level of tolerance. It is established that pupils of city schools are more tolerant than pupils of village schools. It is noted that pupils of village schools are more trustful of the people; they can constructively interact with other pupils, work together, and solve common tasks. The statistically significant connections between trust to people, tolerance and psychosocial development of a personality are revealed. The author envisages the positive statistically significant connections between psychosocial development of personality and trust to people, collectivist type of perception groups. The negative connections between psychosocial development of the personality and tolerance, method of resolving conflict «avoidance», pragmatic type of perception groups are established. The analysis of the results shows the features of trust to people and social tolerance of pupils, connections between indicators of social valuable qualities and psychosocial development of personality, makes it possible to develop and experimentally test program development social valuable qualities of learners.

Key words: social development of a personality in early youth age, social valuable qualities, trust to people, social tolerance.

Отримано: 18.01.2014 р.